

ҚАЗАҚ ТІЛІНДЕ ФРАЗЕОЛОГИЗМДЕРДІҢ СТИЛИСТИКАЛЫҚ ҚЫЗМЕТІ**Диана Абдусаттар қызы Абдумуминова**

Өзбекстан Республикасы Ташкент облысы Шыршық мемлекеттік педагогика институты
«Гуманитар пәндер» факультеті Қазақ тілі және әдебиеті бағыты II курс студенті

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6673928>

Аннотация. Тұрақты сөз тіркестерінің қолданылуы бойынша әдіс-тәсілдер, тіліміздегі фразеологизм единицаларының өзіндік орны, стилистикалық қызметі, көркем шығармаларда қолданылу ерекшеліктері, халықтық тіркестермен үйлестіріп пайдалану шеберлігі, тұрақты сөз тіркестерінің әртүрлі тұрғыдан пайдаланудың мәні.

Кілт сөздер: субъектті мінез, фразеологиялық тіркес, жүрегі ұшты, автор шеберлігі, қолданыстағы аясы, актуалды зерттеу, эмоциялық реңк, айрықша экспрессив.

СТИЛИСТИЧЕСКАЯ ФУНКЦИЯ ФРАЗЕОЛОГИЗМА В КАЗАХСКОМ ЯЗЫКЕ

Аннотация. Способы и приемы употребления регулярных выражений, специфическое место фразеологических единиц, стилистическая функция, художественные особенности употребления в произведениях, сочетающиеся с фольклорными словосочетаниями умение использовать регулярные выражения с разных точек зрения, сущность употребления.

Ключевые слова: сюжетный характер, фразеологическая фраза, три сердца, авторское мастерство, существующий объем, актуальное исследование, эмоциональный тон, исключительная экспрессивность.

STYLISTIC FUNCTION OF PHRASEOLOGY IN THE KAZAKH LANGUAGE

Abstract. Methods and techniques for using regular expressions, specific place of phraseological units, stylistic function, artistic features of use in works, combined with folk phrases ability to use regular expressions from different points of view the essence of use.

Keywords: subject character, phraseological phrase, three hearts, author skills, existing scope, actual research, emotional tone, exceptional expressive.

КІРІСПЕ

Тұрақты сөз тіркестерінің мәселелері бүгінгі таңда тіл білімі саласында ауқымды әрі өзекті ділгірліктердің қатарына еніп, зерттелу жұмыстары едәуір жақсарған бағыт ретінде көріп жатырмыз. Зерттелудегі көшделген нақты мақсат ол – тіл мәдениетін арттырып, шеберлікке үйрететін сөз өнерінің маржаны. Тілдік сөзлеу тәсілдеріне едәуір өткір, нақтылы, дәл және мәнерлі қолдану, жалпы тіл мәдениеттілігін арттыру мәселелерін қарастыру стилистика бөлімінің негізгі мақсаты болып саналады.

Жалпы фразеологизмдер стилистикасы ғылымы жиырма бірінші ғасырдың алпысыншы-жетпісінші жылдарына келіп ғылым ретінде ғалымдар қызығушылық танытып, ізденістер жүргізе бастады. Фразеологизм стилистикасы стилистика бөлімінде қарастырылады. Фразеологизмдер стилистикасының тіл білімінде екі нақты қызметі бар: ауызекі сөйлеу тілінде сөздік қорымыздағы заттың немесе құбылыс атауларын білдіреді. Ал, екінші қызметі фразеологиялық единицалар тілімізге образды түрде бейнелі және мәнерлі рең беру арқылы тіліміздің эмоцияналды-экспрессивті бояуын арттыруда үлкен мәнге ие.

НЕГІЗГІ БӨЛІМ.

Қазіргі тілдік қорда қолданылып жүрген фразеологизмдердің біразі семантикасы жағынан адам көңіл-күйін білдіретін яғни эмоциясына байланысты. Адам эмоциясына қатысты фразеологизмдердің бір тобы жеке тұрып адам көңіл-күйін білдіретін болса, ал енді бір тобы контекст ыңғайына қарай эмоциялық реңкке ие болады. Мысалы: адам қорқынышы жайлы айтқымыз келсе – жүрегі ұшты, көзі шарасынан шықты, зәресі зәр түбіне жетті, төбе шашы тік тұрды, жаны мұрнының ұшына келді тағысын тағы жалғаса береді. Ал енді таңдану, таңырқану эмоциясына байланысты-жерден жеті қоян тапқандай болды, аузынан сілекейі ақты, төбесі көкке жетті т.б. Тілімізде бұдан да тыс айтылатын, қолданатын фразеологизмдер қатары толып жатыр. Осылайша, тіліміздің шексіз байлығын фразеологизмдердің эмоциялық реңк жасауы көрсетеді.

Шексіздігін көрсете отырып көркем шығармаларда да фразеологизмдердің мәні орасан үлкен маңызға ие екендігін де айтып өткен жөн болар. Көркем шығарма тілінде фразеологизмдердің көркем сөз шеберлері халықтың фразеологиялық байлығын өзіне тән шеберлікпен қолданылады. Осылайша автордың сөзге шеберлігі мен жазушылық қабілеттілігі бағаланады яғни мазмұны терең, тұрпаты көркем келген фразеологиялық қолданылу орайына қарай жазушы өзіндік қабілеттілігін танытады. Халық тілінің қат-қабатты қазынасына барлау жасап, көзін табу, қажетіне қолдана алу автор шеберлігі делінеді. Фразеологизмдердің өзі жеке тұрыпта, реңк беру арқылы болсын көркем шығармада атқаратын функциясы – өзіндік образ жасау, кейіпкерге тілдік мінездеме беруде, мінездеме беру барысында белгілі бір ситуацияға қорытынды жасауда тағы да басқа қажеттіліктерде өз қызметін атқарады. Фразеологизмді автор өз туындысына өзгеше нақыш, ерекше екпін беру үшін белгілі бір жағдайларда жұмсайды. Автор кейіпкерлерінің сыртқы бейнесін, кейде ішкі жан-дүниесін мен жалпы болмысын осындай сөз ұтымдылығын пайдалана отырып, одан әрі кейіпкердің жанданып, әсерлі шығуы үшін де қолданады. Ерекше экспрессивті мәнде мінездеме беру мүмкіншілігі фразеологиялық тіркестерде тұнып тұр. Экспрессивті мінезде, болмыс бейнелеу, жаңғырып шығуында да фразеологизмдерді пайдалану ұтымды тәсіл ретінде қарастырылады да қолданылады. Өйткені, фразеологизмдер субъектінің сапалық қасиетін білдіруге бейімделген, субъектіге мінездеме беру мәніне ие болған. Көркем туындылардағы сезім шерін шертерліктей әсер туғызатын айшықты сөздердің қай-қайсысы болсын көркем шығарманың жалпы экспрессивтік үндестігін күшейтеді, эмоциялық бояуын әрлендіреді, күшті сезім әсерін тудырады. Белгілі ұғымды дәлме-дәл, жан-жақты бейнелеп жеткізуде фразеологизмдердің тап басып, дәл түсетін ұтымдылығы басым. Фразеологизмдердің осындай айрықша тұстарын автор өз туындысында кейіпкерлердің психологиялық күйініш-сүйінішін, ой әсерлерін, рухани жан дүниесін нақты да нәзік бейнелеуге таңдап, талғап қолданады. Мысалы: -Не дерін білмей жүрегі аузына тығылды. “Қарағанды”. Қанат ұялғаннан жерге еніп кете жаздады. “Шығанақ”. Бұл сөйлемдердегі фразеологизмдер кейіпкерлердің психологиялық толғанысын әсерлі де мәнерлі жеткізіп, олардың мінездегі қат-қабат қырларын аша алады. Автор кейбір ситуацияға қарай кейіпкерлердің көңіл-күйін, психологиялық моментін эмоциялы, бояуы күшті фразеологизмдерді жұмсай отырып, не бір нәзік жайыттарды нақышты, нақты етіп жеткізе алады.

ҚОРЫТЫНДЫ.

Тіліміздегі, қолданыстағы фразеологиялық стилистика мәндес тіркестер – лексиканың ең бір айшықты бай саласы. Бұл сөздер басқа сөздерден ерекшелігі – экспрессивті-эмоционалдығы мен көзге түседі. Қазақ тілінде фразеологизмдердің халықтың ұлттық-мәдени ерекшеліктері, тұрмыс-салт, діни-наным сенімдерге байланысты пайда болып, халықтың рухани байлығына айналған және рухани өмірін суреттейтін сөздік құрамдағы аса бейнелі тілдік құралдар болып табылады.

Фразеологизм құрамындағы сөздер қалыптасқан белгілі бір жүйеге байланысты орналасып, ара-жігі ажырамай, сөздердің мағына бірлігін сақтайды. Фразеологизмдерді мағыналық топқа жіктеу, мәтіндегі қызметі негізінде мағыналарына байланысты тақырыптық топтарын анықтауда өз септігін тигізеді. Фразеологиялық түйдек және басқа да фразеологиялық тіркестерін едәуір бөлігін мағына жағынан топтастыру тым қиын мәселе болғанымен, шешуші жоқ мәселе деп қарауға келмейді. Түрлі сыртқы әсерлер, діни наым-сенім, ескі әдет-ғұрып, төрт түлік мал, адамның мінез құлқы өмір ағымына, ой-санаға сай фразеологизмдердің семантика, стиль, қолдану тәсілдеріне байланысты бажайлап талдау жасау-барлық тілші-филологтардың басты мәселесіне айналды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. М. Балақаев. Е.Жанпейісов. М. Томанов. Б. Манасбаев. Қазақ тілінің стилистикасы. - Алматы, 1974 жыл.
2. М. Серғалиев. Көркем әдебиет тілі. – Астана, 2006 жыл.
3. І. Кеңесбаев. Қазақ тілінің фразеологиялық сөздігі. – Алматы. Ғылым, 1977 жыл.
4. Н. Уәлиев. Фразеология және тілдік норма. – Алматы. Жазушы, 1998 жыл.
5. А. Айтбаев. Қазақ тіл білімінің мәселелері. – Алматы. Арыс, 2007 жыл.